

УДК: 355.02:316.752
Примљено: 15. новембра 2009.
Прихваћено: 10. децембра 2009.
Оригинални научни рад

Српска политичка мисао
број 4/2009.
год. 16. vol. 26.
стр. 181-200.

Зоран Драгишић

Универзитет у Београду, Факултет безбедности

БЕЗБЕДНОСТ И ВРЕДНОСТИ

Сажетак

У раду се анализира аксиолошка димензија безбедности, односно улога коју вредности имају у дефинисању појма безбедности и изградњи различитих безбедносних концепата. Вредности представљају и главни критеријум на основу кога се конституишу национална, социјетална и људска безбедност, не само као различити нивои безбедности, већ и као концепти безбедности који се базирају на различитим системима вредности. Посебна пажња посвећује се проблему секуритизације и десекуритизације вредности, као процесу који одређене друштвене вредности ставља у фокус студија безбедности, а следствено томе и у безбедносне стратегије, или их из тог фокуса искључује, што има значајне импликације на свеукупно стање безбедности. Национална безбедност истиче државни суверенитет и територијални интегритет у први план, као главне вредности које треба да буду предмет безбедносне заштите. Државни суверенитет и територијални интегритет су безбедносни појмови првог реда, тако да не може бити говора о њиховој секуритизацији, већ би у вулгарно схваћеном концепту људске безбедности ти појмови могли бити десекуритизовани, а у бољем случају, могао би се умањити њихов значај као безбедносних појава. Социјетална безбедност у први план ставља вредности друштвених група које нису држава. Теоретичари који заступају концепт социјеталне безбедности секуритизују идентитет као вредност која треба да представља предмет безбедносне заштите. Људска безбедност секуритизује вредности човека – појединца, као вредности које представљају предмет безбедносне заштите. Међутим, у оквиру студија безбедности постоје различита разумевања које су то вредности везане уз појединца које треба секуритизовати. Ставови о вредностима које треба секуритизовати у оквиру људске безбед-

ности крећу се од људских права, преко криминала и корупције, па све до глобалне економије и проблема везаних уз глобализам.

Кључне речи: Безбедност, вредности, секуритизација, десекуритизација, национална безбедност, социјетална безбедност, људска безбедност.

Питања шта је то безбедност?; на шта се она односи?; које су јој границе?; ко и шта су објекти безбедности, а ко су субјекти безбедности?; и помоћу којих легитимних средстава можемо доћи до постизања и очувања безбедности (у смислу одсуства претње или одржања постигнутих вредности), представљају централне дилеме око којих постојеће школе студија безбедности покушавају да конституишу савремени појам безбедности.

Појам безбедности је уско везан за вредности, и поред бројних покушаја дефинисања безбедности, дефиниција Арнолда Волферса, коју многи сматрају „стандардом” у овој области, безбедност дефинише управо преко вредности: *“Безбедност, у објективном смислу, одмерава одсуство претњи за стечене вредности, док у субјективном смислу она представља одсуство страха да те вредности могу бити нападнуте”*⁽¹⁾.

У српској науци безбедности она се такође дефинише као вредност и то “инструментална вредност”, па тако Љубомир Стајић безбедност дефинише на следећи начин *“Тиме долазимо до новог приступа безбедности (наспрот одређењу безбедности као одсуства угрожавања прим. аут.), тј. до одређивања садржаја безбедности која полази од тога да је безбедност у ствари вредност (државна, национална, политичка, морална, економска, лична, итд.) и то инструментална вредност која објашњава начин да се нешто постигне, а не само појава (стање) сама за себе.”*⁽²⁾

Дакле, вредности у науци безбедности представљају „оно што се штити“, наспрот „онога од чега се штити“. И предмет заштите, за који смо установили да представља вредности, и извори угрожавања, који се у савременој науци безбедности дефинишу као изазови, ризици и претње, пресудно утичу на концептуализацију безбедности, која се у институционалном смислу изражава као систем националне безбедности, са свим својим структурним елементима, нормативним апаратом и акционим могућностима. Као што смо видели, и сама безбедност, схваћена као стање одсу-

1) Wolfers Arnold: “National Security as an Ambiguous Symbol” John Hopkins UP, Baltimor 1962.

2) Љубомир Стајић : „Основи безбедности“, ФЦО, Драганић, Београд, 2005, стр 23

ства угрожавања других вредности и страха да може доћи до њиховог угрожавања, представља посебну вредност.

Појам вредности је у филозофском смислу веома сложен, а у политичком споран, углавном парцијалан и вишезначан, што га проблематизује као предмет безбедносне заштите. При томе треба имати у виду да се управо око питања „секуритизације“ вредности данас конституишу различити концепти и школе безбедности.

За ову врсту анализе неопходно је бар назначити шта су то вредности, да ли су све вредности угрожене и на који начин се које вредности могу заштитити.

ВРЕДНОСТИ

Реч вредности потиче од латинске речи *valeo*, што значи здрав, јак, ваљан. У свакодневном говору под вредностима се подразумева оно што је добро, пожељно, ваљано и истинито. Вредности у себе укључују и опште садржаје морала, права, обичаја политике, културе и других облика друштвене свести.

Основне теоријске контроверзе око појма вредности кретале су се око проблема да ли су вредности изводљиве из социјалних и психолошких карактеристика људског бивствовања, из њихових потреба, мотива, интереса, осећања друштвене корисности и других емпиријских садржаја људске реалности, или су оне израз, од ових садржаја независне, аутономне реалности.³⁾

Једна група представника прве школе мишљења сматра да су вредности израз појединачне свести, док други сматрају да вредности потичу из целине мотивационих система који се формирају у друштву. Друштво вредностима даје снагу која је релативно независна од појединачног мотива, оно усмерава појединачне мотиве тако да их чини функцијом целокупног мотивационог система.

Кант сматра да су вредности неизводиве и социјалних и психолошких чињеница, већ да оне постоје као вредносни свет стварности *sui generis* који извире из услова који постоје пре, и независни су од било каквих услова процењивања.⁴⁾

Нема сумње да у пракси постоје две врсте вредности, једне које делују као друштвени регулативи пожељног понашања који проистичу из општеприхваћених, или наметнутих, интереса, ду-

3) Преузето од: Миладин Животић : „Аксиологија“, Напријед, Загреб, 1986., стр. 47.

4) *Ибид.* стр 51.

жности и обавеза, и друге које су израз аутономије и људске слободе, независне од општеприхваћених друштвених вредности.

Ова подела је веома важна са аспекта секуритизације вредности, јер се прва група вредности, која је углавном правно санкционисана, препознаје као угрожена од стране класичних безбедносних изазова, ризика и претњи и ужива заштиту институционализованог система националне безбедности, док друга група вредности која остаје у пољу људске аутономије, углавном се и не доживљава као објекат угрожавања, па сходно томе и не постоји институционализован систем заштите ових вредности од безбедносног угрожавања.

Међутим, вредности се могу појавити и као важеће позитивне норме и као пројекат измене постојећег стања, односно као пројекција, која такође представља вредност за одређене друштвене групе. Сукоб између ова два система вредности - позитивистичког и пројектованог, у пракси се појављује као друштвени конфликт на нивоу безбедносног изазова, ризика или претње.

Вредности су људско дело, било да је настала као тзв. „хумана” вредност, она која се односи на могућности човека да аутономно делује у свету, пре свега друштвеном, који га окружује, или „идеолошка“ вредност, која служи одржању постојећег стања и пристајању човека да се покорава друштвеним силама које одређују системе вредности.

Поред парцијалних вредности, које се углавном појављују као идеолошке, позитивне вредности које за циљ имају постизање неке друге вредности, постоје и универзалне вредности које су вредности за себе. Ове вредности Животић дели на вредности којима се омогућава развој људске личности и оне вредности које су резултат тога развоја.

Секуритизацијом овако различито схваћених вредности, односно вредности које су постављене у две наизглед одвојене равни, долази до конституисања људске насупрот националној, односно државној безбедности. У извештају о људском развоју из UNDP из 1993. године се каже: *„Концепт безбедности мора да се промени од искључивог нагласка на националној безбедности ка много већем значају безбедности људи, од безбедности која се постиже уз помоћ наоружања до безбедности која се постиже путем људског развоја, од безбедности територије до безбедности хране, запослења и животне околине.“*

Очигледно је да ова два концепта безбедности почивају на различито схваћеним вредностима које треба да представљају објекат заштите.

МИР И БЕЗБЕДНОСТ

Мир као универзална вредност, која омогућује несметан развој међународне заједнице, појединачних држава и сваког људског бића, свакако је централна тема у проучавању студија безбедности. Обезбеђивање и очување мира представља један од главних циљева коме теже различити системи безбедности, и независно од безбедносног концепта који заступају, сви теоретичари који се баве овим питањима истичу мир као главну инструменталну вредност, али и вредност по себи, коју треба достићи ваљаним уређењем система безбедности.

Питањем мира бавили су се теоретичари који су припадали различитим научним дисциплинама, тако су теоретичари из области међународних односа, у чијем крилу су се и развиле студије безбедности, безбедност су скоро поистовећивали са појмом војне моћи.⁵⁾ Осигуравање безбедности преко војне моћи полази од логике, да што је већа војна моћ и боље успостављена равнотежа војне моћи то ће мир бити стабилнији и безбедност већа.

За разлику од теоретичара међународних односа, истраживачи из области мировних студија, покушавали су да пронађу другачије, „позитивне” концепте мира и ненасиља и на њима заснован концепт безбедности. Теоријска размимоилажења међу овим различитим школама безбедности управо су се темељила на различитом разумевању садржаја вредности око којих се успостављају главни безбедносни концепти.

Концепт тзв. “позитивног мира”, чији је творац Јохан Галтунг⁶⁾ и „стабилног мира” о коме је говорио Кенет Боулдинг,⁷⁾ значајно проширују појам безбедности, као инструмента за постизање мира. Према тумачењу Галтунга и Боулдинга, безбедност мора да почива на стабилном и дуготрајном миру. Овакво разумевање мира иде много даље од пуког „негативног мира”, схваћеног као одсуство рата, који представља само једну од врста „директног наси-

5) Бјерн Мелер: „Национална, социјетална и људска безбедност“, у Зборник текстова: „Људска безбедност“, ур. Проф. др Драгана Дулић, Фонд за отворено друштво, Београд 2006. године, стр 56-57.

6) Johan Galtung: “Violence, Peace and Peace Research”, Vol. I, C.E.F., Copenhagen 1988.

7) Kenneth Boulding: “Stabile Peace”, University of Texas Press, Austin, 1990.

ља⁸⁾ Мир као инструментална вредност, може да почива искључиво на одсуству онога што Галтунг назива “структурним насиљем“, односно лишености већине светског становништва нормалних услова за живот, што подразумева, поред одсуства социјалног благостања, и систематско кршење људских права и немогућност великог дела популације да развија своје појединачне и колективне капацитете.

Концепт “позитивног мира“, представља теоријску претечу концепту људске безбедности, који је развијан у оквиру UNDP, средином деведесетих година прошлога века.

“Концепт безбедности већ предуго обликују претпоставке о могућим међудржавним сукобима. Већ предуго се безбедност изједначава са опасностима по границе једне земље. Већ предуго државе сматрају оружје чиниоцем своје безбедности. Осећање несигурности већине људи данас знатно више потиче од свакодневних животних брига него од страха од катаклизмичног светског догађаја. Сигурност посла и прихода, здравствена сигурност, безбедност животне средине, заштићеност од насиља - то су теме које се појављују као теме људске безбедности широм света. Људска безбедност представља релевантно питање за људе из било ког дела света, без обзира на то да ли живе у богатим или сиромашним државама. Претње њиховој безбедности могу се разликовати – глад и болест у сиромашним, а дрога и криминал у богатим државама – али су те претње стварне и стално се повећавају. Већина људи инстинктивно разуме шта значи безбедност. То значи заштићеност од сталних опасности које прете од глади, болести, криминала и репресије. То такође значи и заштиту од изненадних и штетних промена образаца нашег свакодневног живота које би се могле десити – како у нашим домовима или на послу, тако и у нашој заједници или животној средини.“⁹⁾

Наведени извештај UNDP је био увод у развијање концепта људске безбедности, који су преузеле и неке државе, на првом месту Канада и Јапан, као опредељење у својој спољној политици. Концепту људске безбедности пуну подршку је дала и Комисија за глобално управљање у свом извештају “Наше глобално суседство“. Међутим, ова Комисија је и поред наглашавања значаја људске безбедности, остала при традиционалном ставу да и даље треба подржавати право држава на сопствену безбедност. Право државе да се штити од спољашњих опасности и да штити свој суверенитет

8) Johan Galtung, *Ibid*, pp. 67.

9) Human Development Report 1994, www.undp.org/hdro/c94over.htm.

и територијалну целовитост не искључује и бригу за појединце и њихове потребе, које су углавном комплементарне са стабилношћу државе у којој живе.¹⁰⁾

Међутим, проширење појма безбедности и секуритизација готово целокупне људске праксе, наишла је на отпоре у једном делу стручне јавности, коју је посебно представља копенхагенска школа безбедности. Бари Бузан, као истакнути представник ове школе, прихвата померање фокуса студија безбедности са глобалног сукоба исток – запад (који више и не постоји) и крупних геостратешких питања, на питања људске безбедности, он ипак сматра да би се неограниченим ширењем појма безбедности, студије безбедности у потпуности изједначиле са општом социологијом.¹¹⁾

Припадници копенхагенске школе безбедности се ипак слажу да су одређена проширења појма безбедности, управо са аксиолошког становишта, неопходна. Остаје, међутим, несагласје око границе до које је то проширење могуће и потребно. Превелико проширење садржаја појма безбедности довело би и до практичних проблема јер би било неопходно увођење појма “традиционална безбедност“, да би се означило поље проучавања студија безбедности које се односи на заштиту државних и друштвених вредности, које се са становишта модерних безбедносних концепата сматрају „класичним“.¹²⁾ Са друге стране, уколико се појам безбедности не прошири, студије безбедности би као научна дисциплина озбиљно изгубиле на значају јер би у фокусу свог проучавања задржале проблеме заштите вредности које све више губе на значају, бар у развијеном свету.

Поред тога „секуритизација“ и „десекуритизација“, одређених појава, односно давање одређеним појавама значење безбедносног проблема, има своје далекосежне политичке импликације.

Прва примедба која се из академских кругова упућује секуритизацији одређених вредности је могућност да се од те вредности направи табу и да се политички и идеолошки неистомишљеници искључе из дискусија о секуритизованим вредностима. Вредности које се штите системом националне безбедности и које имају значај за безбедност заједнице, у правили, нису погодан терен за расправе, јер се очекује да питања од значаја за националну

10) Our Global Neighbourhood. The Report of the Commission on Global Governance, Oxford University Press, Oxford, 1995.

11) Barry Buzan: “People, States and Fear. An Agenda for Interantional Security Studies in Post-Cold War Era”, Second Edition, BDP, London 1991. pp. 35.-37.

12) Morten Kelstrup, Pirre Lemaitre: “Identity, Migration, and the New Security Agenda in Europe”, Pinter Press, London 1993.

безбедност буду простор око кога ће се заједница обједињавати, а да штићене вредности добију карактер општеприхваћених вредности.

Друга примедба тиче се могућности да одређене друштвене групе (пре свега оне које су задужене за остваривање безбедности у једном друштву), стекну монопол над секуритизованим ресурсима друштва. Дискусије о безбедности могу, на тај начин постати идеално поље за различите врсте манипулације.¹³⁾

Критичка школа безбедности посебно упозорава да би претерано проширење појма безбедности могло довести до инструментализације система националне безбедности од стране одређених политичких група, што би се, у крајњој линији, могло појавити као наметање партикуларног система вредности целокупној заједници и његова заштита апаратом државне силе који би треба да служи заштити општих вредности.

Проширење појма безбедности у савременим условима је неопходно, али се поставља питање у којим правцима и до којих граница је тај појам могуће и потребно ширити. Питање правца и обима проширења садржаја појма безбедности нема само методолошки значај, већ и озбиљне политичке импликације. Проширење појма безбедности веома блиско је повезано уз вредности које су предмет заштите, субјекта коме те вредности припадају, субјекта који те вредности угрожава и систем вредности који носиоци угрожавања желе да промовишу и поставе на место вредности које припадају угроженом субјекту.

Бари Бузан¹⁴⁾ говори о различитим „осама“ дуж којих се може проширивати појам безбедности. Проширење може имати облик одговора на различита питања. Питања која поставља Бузан су:

Чија је безбедност у питању?, односно ко је референтни „објект“ безбедности, мада ми сматрамо да је израз „субјект“ много погоднији пошто је у крајњој линији, реч о носиоцу одређених вредности које могу бити угрожене. У односу на носиоца вредности које су предмет угрожавања, можемо говорити о држави, људским групацијама и појединцу.

Безбедност од чега? У зависности од тога ко је субјект безбедности вредности које су предмет заштите могу бити изложене веома различитим претњама.

13) Овим питањима посебно се баве „критичке студије безбедности“. Види шире: Michel C. Williams: “Critical Security Studies. Concepts and Cases”, UCL, Press, London 1997.

14) Бари Бузан, Ibid, стр. 61-63.

Безбедност од кога? Ово питање се односи на носиоца угрожавања, односно субјект који жели да угрози вредности које су предмет заштите. У зависности од правца у коме се врши проширење појма безбедности, могу постојати и претње које Бузан назива „структурним“, иза којих не стоји неки одређени извор угрожавања, као што су различите природне катастрофе, глобално загревање и други извори угрожавања вредности који долазе из природног окружења.

Поред ових сматрамо да је умесно поставити питања провајдера безбедности, односно од кога се очекује да „пружи“ безбедност. У зависности од вредности које се штите могу се појавити различити провајдери од међународне заједнице, до локалних субјеката.

Поред провајдера безбедности, веома важно је и питање средстава којима се постиже безбедност. Питање средстава којима се постиже безбедност односи се, пре свега, на стратегије безбедности, али и на конкретне планове и мере које се предузимају ради заштите вредности за које је процењено да могу бити угрожене, или су већ угрожене деловањем субјеката угрожавања безбедности.

У зависности од одговора на ова питања конституишу се различити концепти безбедности од којих ћемо анализирати националну, социјеталну и људску безбедност, као три основна концепта безбедности која произилазе из односа према врсти вредности које представљају предмет безбедносне заштите.

НАЦИОНАЛНА БЕЗБЕДНОСТ И ВРЕДНОСТИ

Теорија националне безбедности у центар проучавања студија безбедности поставља државу и њене вредности које су угрожене деловањем различитих фактора. Традиционални приступ проучавању безбедности је студије безбедности смештао у дисциплинарни корпус међународних односа, а безбедност, односно вредности државе које се штите, посматране су искључиво кроз призму реализма и неореализма, као доминантних теоријских праваца у студијама безбедности.

Држава, њени интереси и вредности, се у доктрини реализма и неореализма издижу изнад пуког збира вредности и интереса грађана те државе, јер се држава посматра као ентитет *sui generis*.¹⁵⁾

15) О појму државног интереса види шире: Friedrich Meinecke: “Machiavellism. The Doctrine of Ration d Etat and Its Pleace in Modern History”, Westevew Press, London, 1984.

Овако посматране вредности које представљају предмет безбедносне заштите могу се у крајњој линији свести на суверенитет и територијални интегритет, а безбедност државе се са безбедности нације помера на безбедност територије. Овакво поимање безбедности, односно вредности које се штите, кореспондирало је са вестфалским поретком у чијем центру је стајала држава и коју су неки теоретичари сматрали вечном и непроменљивом, што наравно није било истина, јер је држава настала релативно скоро и то само у развијенијим деловима света, док континенти изван Европе и Америке такву врсту државе скоро да нису ни познавали.

Следствено вестфалском разумевању међународног поретка, анархија представља главно обележје међународне заједнице, пошто не постоји ни један наддржавни субјект који би своју вољу могао да наметне националним државама. Свака национална држава тежи заштити својих виталних вредности као што су национални интереси, територијални интегритет, независност, суверенитет и друге вредности, које дата држава промовише у зависности од своје величине, моћи, утицаја и геополитичких околности. « Такав свет одликују вечна неслога и раздор, пошто се национални интереси неизбежно налазе у колизији, те отуда свеопшта прожетост света надметањем, сукобима и ратом»¹⁶⁾ Такве државе су се суочавале са сталним осећајем небезбедности, који су могле да ублажавају развијањем војних капацитета за које су сматрале да им могу осигурати територијалну целовитост и суверенитет, као врхунске вредности националне безбедности. У таквом систему најбољи чувар мира је «равнотежа моћи», коју је веома тешко дефинисати, а нарочито постићи или одржати.¹⁷⁾ Такав систем је, сам по себи, био склон тркама у наоружању, сукобима и ратовима.

Већина реалиста је наглашавала војне претње као доминантан изазов националној безбедности, односно као основни извор угрожавања вредностима које су тим системом билештићене. Само неколицина реалиста¹⁸⁾ истицала је шири поглед на безбедност који је у себе укључивао и економске факторе. Економска моћ, овако посматрана, може бити схваћена двојако, или ко економски темељ војне моћи, или као засебан фактор, односно посебан сегмент

Поред Макијавелија и друге претече модерног реализма склоне су персонификацији државе, тако на пример Томас Хобс у Левијатану описује опште добро као „многоструку обједињену у једном“.

16) Кенет Н. Волц: “Теорија међународне политике”, ЦЦВО, Београд, 2008. стр 118.

17) Arnold Wolfers: “The Balance of Power in Theory and Practice”, WW Norton, New York, 1997.

18) Као пример може послужити чланак: Henry Bienen: “Power, Economics and Security, in “The United States and Japan in Focus”, ed. Boulder. J. Westview, 1992.

свеукупне моћи једне државе¹⁹⁾. Економска моћ се може посматрати и као веома ефикасна замена за војну моћ. Економски рат се може водити да би се уништила привреда противника и на тај начин, посредно, онеспособила и његова војна моћ. Економске санкције и блокаде су најчешћи вид оваквог рата.²⁰⁾ И обрнуто, економска моћ може постати средство којим ће држава осигуравати своју безбедност путем онога што је Галтунг називао „економском самодовољношћу“.

У крилу реализма осамдесетих година прошлога века, појавили су се захтеви за промену безбедносне стратегије под називом „општа безбедност“. Овај термин појавио се у извештају Палмеове комисије 1982. године. Главна порука овог извештаја била је да безбедност у словима анархије и високог степена наоружања захтева међусобно ограничавање и уважавање реалности нуклеарног доба, другим речима, наглашава се да се безбедност може постићи само заједничком акцијом.²¹⁾

Међутим, позивање на општу безбедност није изродило значајније теоријске радове којима би се овакав концепт објаснио, теоријски утемељио и којима би се предвиделе политичке импликације опште безбедности.

Концепт опште безбедности није у фокус проучавања студија безбедности поставио никакве нове вредности, и у том смислу није се померио од реалистичких теорија безбедности. Овај концепт је само покушао да пронађе нове механизме за очување вредности које су реалисти већ нагласили као основне вредности које треба штитити системом националне безбедности. Тако осмишљена општа безбедност се, у принципу, може свести на успостављање механизма за сарадњу међу супротстављеним странама, што је у складу са концепцијским поставкама „меког реализма“.²²⁾

Припадници друге групе поборника опште безбедности отишли су корак даље јер су у нове стратегије безбедности покушали да уврсте и нове вредности, ако што су питања развоје, еколошке безбедности и сл. Иако су ова питања дошла на дневни ред многих

19) Кенет Волц је укључио економске факторе у свој појам „укупних могућности“, којим је желео да нагласи сложеност моћи једне државе да очува своје вредности или да их наметне другима. К. Волц, *op.cit.* стр 129-131.

20) О санкцијама види шире: Donald Boudreau: “Economic Sanctions and Military Force in Twenty-First Century”, *European Security*, vol. 6 no. 2 Summer 1997, pp. 28-46.

21) Види шире: Бјор Мелер: *op.cit.* стр 67-68.

22) О концепту сарадње ради постизања безбедности видети у Зборнику: “Cooperation as Self-Help” ed. Arthur Steinhilber, CUP, Itaca, 1982.

политичких конференција, то није изазвало озбиљније теоријске рефлексије.

Колективна безбедност, као један од видова опште безбедности, такође нема већи аксиолошки значај пошто је и она усмерена на очување суверенитета и територијалног интегритета суверених држава, што заправо чини вредносни темељ националне безбедности.

СОЦИЈЕТАЛНА БЕЗБЕДНОСТ И ВРЕДНОСТИ

Припадници класичног реализма одбацивали су безбедност појединца, односно систем вредности који се везује за појединца или недржавне људске групације, као субјект безбедности, сматрајући такав приступ редуccionистичким. Међутим, већина ових аутора је након слома биполарног света и међународних односа који се заснивају на сувереним државама, ипак уочила аксиолошке недостатке „тврде“ националне безбедности. Копенхагенска школа безбедности прихвата да недржавне људске групације могу бити легитиман субјект безбедности, односно да њихове вредности треба секуритизовати. Посебан облик безбедности који би био применљив на такве, недржавне колективитете, назван је „социјетална безбедност“.

Социјеталну безбедност Бјорн Мелер дефинише као „могућност друштва да опстане и задржи свој суштински карактер под променљивим условима и могућим или постојећим претњама. Тачније, реч је о одрживости традиционалних видова језика, култура, облика удруживања, верских и националних идентитета и обичаја, а све то у оквиру прихватљивих услова за развој“²³⁾

Социјетална безбедност се примарно односи на идентитет, као кључну вредност која се штити. Питање идентитета је постало веома модерна тема у оквиру теорије међународних односа. Теоретичари безбедности и међународних односа се све више интересују за културне аспекте односа у међународној заједници. Тим поводом покренуте су велике дебате у научним круговима о „сукобу цивилизација“²⁴⁾, а феномени као што су миграције и „културни

23) Бјорн Мелер, *op.cit.*, стр 73.-74.

24) Погледај Самјуел Хантингтон: „Сукоб цивилизација“, ЦОД, Подгорица, 2000. Хантингтонова теза о сукобу цивилизација, као главном узроку сукоба у савременом свету у центар проучавања студија безбедности поставља културне и верске идентитете, који представљају главну вредност која се штити, а покушај њиховог ширења и наметања другима, главни узрок сукоба у савременом свету, изазвала је веома оштре полемике у стручној јавности.

империјализам“ су до краја секуритизовани и представљају предмет проучавања студија безбедности. Дискусије о сукобу цивилизација и безбедносним изазовима које носе миграције, поготово миграције између различитих „цивилизација“, односно миграције из исламског у хришћански „свет“, постале су веома актуелне након терористичких напада на Њујорк и Вашингтон 11. септембра 2001. године.

На теоријама завере о угрожености националног, религијског и културног идентитета нарастају бројни екстремно десни покрети широм света и такве теорије завере представљају основну идеолошку потку савременог тероризма. Овакве теорије удружене са постмодерним моралним релативизмом, могу довести до олаког проглашавања свих тврдњи о угрожености нације, вере и културе једне групе прихватљивим. Уколико не постоје објективизирани критеријуми за проверу оваквих тврдњи, позивање на националну или верску угроженост даје се као алат у руке различитим политичким манипулаторима.²⁵⁾

Сматрамо сасвим оправданом тврдњу Агнеш Хелер да „уколико би тотални морални релативизам, који је без сумње једна од опција постмодернитета, придобио гласове, тада би чак и процена масовне депортације и геноцида постала питање укуса“²⁶⁾.

Морални релативизам, када се говори о угрожености вредности везаних уз национални, културни и верски идентитет, представља главну тачку критике копенхагенске школе. Друга тачка на којој је критикован копенхагенска школа односи се на њену усредсређеност на државу, али не као главни субјект безбедносне заштите, већ на државу као механизам преко кога морају да се одвијају сви покушаји секуритизације. На крају, овој школи се замера што је привилеговала национални и верски у односу на друге могуће облике идентитета. Уместо привилеговања одређених врста идентитета, озбиљан научни приступ студијама безбедности би подразумевао социолошка истраживања којима би се утврдило којој врсти идентитета људи дају предност у којој ситуацији, тек тако дефинисани идентитети представљају погодан предмет секуритизације.²⁷⁾

25) Пример манипулације националним и верским осећањима Албанаца на Косову и Метохији, и медијска манипулација планетарних размера, која је довела до агресије на тадашњу СР Југославију прави је пример како секуритизација идентитета повезана са моралним релативизмом може представљати оружје манипулације која може довести до катастрофалних последица.

26) Agnes Heller: “The Postmodern Political Condition”, Polity Press, Oxford, 1988, pp 67.

27) О критици копенхагенске школе види у : Lynne Rienner “The return of Culture and Identity in IR Theory”, IC Press, Budapest, 1995. and Yosef Lapid: Revisiting “National”: Toward an Identity Agenda in Neorealism”, Clarendon Press, Oxford, 1997.

И поред свих изнетих примедби, теорија социјеталне безбедности несумњиво има велику вредност. Њена вредност огледа се, пре свега, што пружа могућности за боље разумевање неких савремених безбедносних проблема у односу на традиционалне концепте безбедности. Нови безбедносни ризици и претње, поготово они који долазе од исламског радикализма, могу веома успешно бити анализирани употребом „алата“ које нам на располагање ставља концепт социјеталне безбедности.

Теоретичари који прихватају концепт социјеталне безбедности секуритизују неке проблеме као што су: пораст становништва, масовне миграције, националистички покрети и екстремистичке групе које су се отргле контроли након промена у источној Европи и друге проблеме који се могу појавити у социјеталној сфери.

Проблеми које теоретичари социјеталне безбедности секуритизују, могу имати и своје импликације на „традиционалне“, државноцентричне, безбедносне проблеме. Проблем сукоба унутар једне заједнице, у правилу се интернационализује, поготово ако нека од заједница има своју матичну државу, која по логици ствари, стаје у заштиту своје етничке групе. Такође, пораст национализма може довести до поновног отварања неких нерешених територијалних спорова међу сувереним државама. Када се то догоди у периодима политичких криза и нестабилности, веома лако проблеми социјеталне безбедности попримају облик класичног рата међу државама. То значи да је појам социјеталне безбедности изведен из националне безбедности, те једноставно служи за илустрацију могућности за међусобно повезивање свих нивоа безбедности у једну целину.

ЉУДСКА БЕЗБЕДНОСТ И ВРЕДНОСТИ

Концепт људске безбедности, о коме смо већ говорили у првом поглављу овога рада, доста је узбуркао духове и изазвао различите реакције стручне, политичке али и шире јавности. Од када је овај концепт промовисан у оквиру Уједињених нација средином деведесетих година прошлога века било је много покушаја да се он дефинише и да му се одреде (мање или више) рационалне границе и оквири.

Покушаје дефинисања људске безбедности можемо груписати на академске и оне који се налазе у програмима влада разли-

читих држава.²⁸⁾ Академске дефиниције крећу се од оних које се усредсређују на уско одређење безбедности, свдећи је на заштиту телесног интегритета, и укључују мањи број безбедносних ризика, па до сложенијих дефиниција који обухватају и психолошке и емоционалне аспекте безбедности. У овој групи дефиниција издвајају се три приступа: Први, који се ослања на природна права и владавину права засновану на људским правима. Други, хуманитарни приступ, који људску безбедност види као инструмент за превладавање проблема везаних за ратне злочине и геноцид, односно као оруђе за припрему хуманитарних интервенција, и трећи приступ који људску безбедност везује уз економију, односно за стање глобалне економије и глобализацију уопште. У дефинисању људске безбедности користи се и негативни и позитивни приступ, односно набрајање безбедносних ризика и претњи људској безбедности, на супрот дефинисању вредности које се концептом људске безбедности штите. Владици програми, с друге стране, главни нагласак стављају на политичке и операционалне аспекте људске безбедности.²⁹⁾

У аксиолошком смислу људска безбедност у центар поставља човека-појединца и његово свеукупно благостање. Међутим питање односа човека и државе, односно вредности националне безбедности и вредности људске безбедности изазива доста контроверзи међу теоретичарима.

Доследни заступници људске безбедности наглашавају да државни суверенитет, територијални интегритет и независност државе у вези са нечијом личном срећом, али је веома ретко неопходан услов за њу.³⁰⁾ Заступници овог става сматрају да државна безбедност може бити релевантан циљ само док држава заступа интересе својих грађана, уколико државна безбедност у опасност доведе људску безбедност, ова друга мора добити предност. Иако је држава настала да би пружила безбедност својим грађанима, она може постати и извор угрожавања њихове безбедности.

Сасвим је сигурно да од Хитлерове Немачке грађани нису могли да очекују безбедност, али данас се у великом делу света као кључни проблем људској безбедности не поставља вишак, већ

28) Поређење различитих дефиниција људске безбедности погледај у часопису «Људска безбедност» бр. II/1, стр. 129-137, приредио Александар Пашко.

29) Пре свега треба погледати сајтове канадског и јапанског министарства спољних послова, као и линкове ка министарствима спољних послова држава укључених у Мрежу за људску безбедност.

30) Види шире: Chris Brown: "Interantional Relations Theory. New Normative Approaches", Harvester, London 1992.

мањак државне моћи. Велики број савремених држава су „слабе државе” у којима постоји раскорак између седишта власти и моћи и где држава нема довољно снаге да својим грађанима осигура основне услове за живот, што често доводи до потпуног колапса државе. У неразвијеним деловима света, пре свега Африци, прети опасност да доминантан тип рата (уколико то већ није), постане рат у Хобсовом значењу (*bellum omnium contra omnes*) уместо рата у Клаузевицевом разумевању тога феномена, који подразумева рат између две суверене државе који се води у складу са одређеним правилима.

Вредности људске безбедности се значајније угрожавају ако је држава слаба и ако није у стању да успостави ред. Поред ратова, као најекстремнијег облика насиља, у slabим државама развијају се различити облици насиља и људи много чешће прибегавају самопомоћи, наоружавају се ради заштите свог живота, својих породица и имовине. Нагомилавање личног наоружања доводи до успостављања “спирале насиља”, појачава се улога приватне безбедности, а држава губи “монопол на примену физичког насиља”. Излазак из ове ситуације је јачање државе и успостављање кредибилних државних институција способних да грађанима гарантују барем физичку безбедност.

Претње људској безбедности, односно вредностима човека појединца не долазе само од директног насиља, већ и онога што Јохан Галтунг назива “структурним насиљем”.³¹⁾ Појам структурног насиља може се расчланити на неколико категорија. Према Галтунгу, прва категорија односи се на кршење људских права од стране државе. То је веома често не насилна, али ипак намерна повреда вредности које се у овом концепту секуритуизују. Другу категорију чине повреде права једне друштвене групе од стране друге. Пример за такво насиље је оно које Албанци систематски спроводе над Србима и другим грађанима на Косову и Метохији ради њиховог исељавања са тог простора или насиље које се спроводи над одређеним маргинализованим групама. Трећи облик структуралног насиља је оно које се врши кроз различите облике империјализма од стране глобалног поретка, где се успоставља однос “центар-периферија” на штету сиромашних народа трећег света. И Четврти облик овог насиља су претње које долазе из природе, као што су епидемије и пандемије, глобално загревање и сл., али које посебно погађају сиромашније делове света због слабих државних и осталих капацитета да се грађанима обезбедни адекватна заштита од овог угрожавања.

31) Johan Galtung, *ibid.* pp. 56/67

Критичари људске безбедности истичу њену концептуалну слабост и теоријску некохерентност, и тврде да секуритизација не помаже жртвама, већ само буди лажне наде и ствара лажне приоритете.³²⁾ Тврди се такође, да ни једна иницијатива у оквиру програма људске безбедности не представља новост. На ширем нивоу овом концепту се замера да је противан остварењу националних интереса и да доводи до лошег избора приоритета у спољној политици, тако што ствара пут за оправдање “хуманитарних интервенција”.

И поред свих замерки који се упућују овом концепту, неспорно је да људска безбедност представља нови аксиолошки приступ целокупним студијама безбедности. Секуритизација вредности човека-појединца и стављање нових безбедносних приоритета свакако је пут ка превредновању неких старих безбедносних парадигми. Операционализација овог концепта се намеће као приоритет свима који се баве студијама безбедности, јер је очигледно да стари концепти и стратегије не налазе решења за асиметричне претње, које су доминантан облик савремених безбедносних претњи, док Галтунгово “структурно насиље” прети да угрози опстанак људског друштва.

Концепт људске безбедности, осим у својим вулгарним тумачењима, није ни на који начин супротстављен националним интересима и националној безбедности. Постојање јаке државе као кључног провајдера безбедности основни је услов за достизање људске безбедности и заштиту вредности које овај концепт секуритизује. Примена концепта људске безбедности озбиљно мења и однос између грађана и државе у корист грађана, односно спречава се да држава постане апарат за остваривање партикуларних интереса, који се покушавају наметнути као општедруштвене вредности. Можемо закључити да са аксиолошког аспекта овај концепт укључује заштиту најширих вредности, које представљају универзални оквир одрживог развоја и опстанка људских заједница.

ЛИТЕРАТУРА

- Arnold Wolfers: “The Balance of Power in Theory and Practice”, WW Norton, New York, 1997.
- Agnes Heller: “The Postmodern Political Condition”, Polity Press, Oxford, 1988.
- Barry Buzan: “People, States and Fear. An Agenda for Interantional Security Studies in Post-Cold War Era”, Second Edition, BDP, London 1991.

32) Yuen Foong Khong : “Human Security: A Shotgun Approach to Alleviating Human Misery?”, Global Governance 7, 2001, pp. 231/236.

- Бјерн Мелер: "Национална, социјетална и људска безбедност" у Зборник текстова: „Људска безбедност“, ур. Проф. др Драгана Дулић, Фонд за отворено друштво, Београд 2006.
- Chris Brown: "Interantional Relations Theory, New Normative Approaches", Harvester, London 1992.
- Часопис „Људска безбедност“, бр. II/1, стр. 129-137, приредио Александар Пашко.
- Donald Boudreau: "Economic Sanctions and Military Force in Twenty-First Century", European Security, vol. 6 no. 2 Summer 1997.
- Friedrich Meinecke: "Macchiavellism. The Doctrine of Rasion d Etat and Its Pleace in Modern History", Westevew Press, London, 1984.
- Henry Bienen: "Power, Economics and Security", in "The United States and Japan in Focus", ed. Boulder. J. Westview, 1992.
- Human Development Report 1994, www.undp.org/hdro/c94over.htm.
- Johan Galtung: "Violence, Peace and Peace Research" Vol. I, C.E.F., Copenhagen 1988.
- Kenneth Boulding: "Stabile Peace", University of Texas Press, Austin, 1990.
- Кенет Н. Волц: "Теорија међународне политике", ЦЦВО, Београд, 2008.
- Lynne Rienner: "The return of Culture and Identity in IR Theory", IC Press, Budapest, 1995. and Yosef Lapid: Revisiting "National": Toward an Identity Agenda in Neorealism", Claredon Press, Oxford, 1997.
- Љубомир Стајић: „Основи безбедности“, ФЦО, Драганић, Београд, 2005.
- Michel C. Williams: "Critical Security Studies. Concepts and Cases", UCL, Press, London 1997.
- Миладин Животић: „Аксиологија“, Напријед, Загреб, 1986.
- Morten Kelstrup, Pirre Lemaitre: "Identity, Migration, and the New Security Agenda in Europe", Pinter Press, London 1993.
- Our Global Neighbourhood. The Report of the Commission on Global Govenance, Oxford University Press, Oxford, 1995.
- О концепту сарадње ради постизања безбедности видети у сборнику: "Cooperation as Self-Help" ed. Arthur Sthein, CUP, Itaca, 1982.
- Самјуел Хантингтон: „Сукоб цивилизација“, ЦИД, Подгорица, 2000.
- Yuen Foong Khong: "Human Security: A Shotgun Approach to Alleviating Human Misery?", Global Governance 7, 2001.
- Wolfers Anrold: "National Securirty as an Ambiguous Symbol" John Hopkins UP, Baltimor 1962.

Zoran Dragisic

THE SECURITY AND VALUES

Summary

In this work there is analyzed an axiological dimension of security, or the role that the values have had in defining the notion of security and establishment of different security concepts. The values represent also the main criteria as the basis for constitution of national, social and human individual security, not only as different levels of security, but

also the concepts of security that have been based in different value systems. Author of the text underlined the problems of securitization and de-securitization of the values as a process putting certain social values into the focus of the security studies, and accordingly putting them into the focus of security strategy, or, on the other side, such process might exclude the values from the focus and thus, as a consequence, has significant implications on the whole system of security. National security emphasizes the state sovereignty and territorial integrity as its priority, as the main values that need to be the object of safety security. The state sovereignty and territorial integrity are the security notions of main significance, therefore here it is not the word about their securitization, but instead of it, these same notion, taking into consideration a concept of human individual security comprehended in a banal way, could be comprehended as de-secularized ones, or, in other words, their significance as a security phenomenon could be lessened to some extent. Social security underlines the values of social groups that are not (do not represent) the state. Theoreticians supporting the concept of social security securitize the identity as the value that is supposed to represent the notion of safety security. Human individual security implies the security of the values of a human individual, as the values representing the notion of safety security. However, within the field of the security studies, there have been different understandings of the values relating to individual, that need to be secularized. The standpoints on the values in need of securitization within the field of human individual security range from the human rights to the crime and corruption, all the way to the global economy and the problems related to globalization.

Key Words: security, values, securitization, de-securitization, national security, social security, human individual security

